

КОЛЕГІЯ ПАВЛА ГАЛАГАНА

(До 130-річчя з дня заснування)

Григорій Павлович Галаган, нащадок відомого козацького роду, народився 15 серпня 1819 р. у Сокиринцях Полтавської губернії. Закінчивши навчання на юридичному факультеті Петербурзького університету, Григорій розпочав службу у Чернігівській палаті державних маєтностей. У 1848 р. був обраний предводителем дворянства Борзенського повіту, у подальшому обіймав ряд посад у Чернігівській губернії. Під час підготовки реформи 1861 р. Григорій Галаган брав активну участь у роботі Чернігівського губернського комітету, що готував проект положення про поліпшення та влаштування побуту поміщицьких селян. Завершивши роботу у Чернігові, плідно працював у складі редакційної комісії, узагальнюючи пропозиції, що надходили до столиці з усіх губернських комітетів.

За безпосередньої участі Григорія Галагана у січні 1872 року було створено Сокиринське ошадно-позичкове товариство. Багато зусиль доклав він до зміцнення матеріальної бази установ народної освіти, зокрема, земських шкіл, училищ і гімназій у Прилуцькому повіті Полтавської губернії.

Неоціненою справою його життя було створення одного з найкращих приватних навчальних закладів в Україні - Колегії Павла Галагана. Цьому передувала тяжка сімейна втрата - смерть єдиного сина-спадкоємця, на якого батьки покладали великі надії щодо продовження роду і властивих йому культурних традицій.

Після смерті сина Григорій Павлович писав: «Мене спіткало величезне горе ... Я втратив єдиного сина, заради якого жив ... Мій син готувався до вступу у шостий клас Другої київської гімназії і не тільки старанно навчався, часто відмовляючи собі у розвагах, але його завзята юнацька уява малювала йому у майбутньому і вчений ступінь. Смерть обірвала його заняття перед самим іспитом ... В горі, яке спіткало мене, не бачу я іншого порятунку, як виконати те, що вважаю своїм обов'язком ... Мій син зупинився на шляху до знань ... Нехай же інші, котрі не мають матеріальної можливості, продовжать те, що не судилося йому. Я пропоную створити загальноосвітній навчальний заклад для молоді, якій бракує коштів для завершення курсу наук».¹

Переконуючи міністерство народної освіти в необхідності відкриття закладу, засновник пояснював: «основне завдання Колегії - сприяти правильному розумовому і моральному розвитку молоді в тому віці, коли вони найбільше мають потребу в розумному керівництві»². 20 червня 1870 року такий дозвіл було одержано і розпочалась кропітка робота з реалізації задуму.

Колегія Павла Галагана була оригінальним за своєю організацією і статутом закритим середнім навчальним закладом, куди мали змогу вступати юнаки з усіх без винятку станів православного чи греко-католицького віросповідання.

У статуті новоствореного закладу чітко визначались завдання, що мали вирішуватись Колегією, а саме: «1) забезпечувати певній кількості молодих людей можливості підготовчої до університету освіти; 2) сприяти розвитку самостійної педагогічної справи шляхом навчально-виховної практики»³.

§14 Статуту Колегії свідчить, що до закладу приймали 30 стипендіатів П.Галагана, які мали змогу отримати освіту, перебуваючи на повному забезпеченні Колегії.⁴

Аби здобути стипендію, слід було подати необхідні документи, а також продемонструвати відмінні успіхи в навчанні і зразкову поведінку. Крім того, засновником була висунута умова, щоб 1/10 частину стипендіатів складали уродженці Прилуцького повіту Полтавської губернії.

Чисельність своєкоштных пансіонерів визначалась радою Колегії. Єдиною вимогою тут було, щоб в кожному класі налічувалось не більше 35 вихованців-стипендіатів і своєкоштных.

Статут визначав пропорційність контингенту у соціальному відношенні: дітей дворян - 60 %, духовенства - 20 %, міських станів - 15 %, селян - 5 %. Такий розклад, зважаючи на об'єктивні і суб'єктивні обставини, тоді можна було вважати досить демократичним. Більше того, Рада Колегії інколи вносила корективи до затвердженої пропорції колегіантів. Так, станом на 1 жовтня 1880 р. співвідношення вихованців було таким: дітей дворян - 61 %, духовенства - 22 %, міських станів - 13 %, селян - 4 %.⁵ Незважаючи на певне зменшення кількості дітей міщан і селян, звинувачувати засновника закладу у протекціонізмі стосовно до вихідців з панівних верств було б несправедливо. Адже у двох наступних роках дітей селян було близько 7 %. Такий підхід до комплектування учнівського колективу можна вважати гнучким і, головне, економічно обґрунтованим.

Згідно зі статутом до закладу приймали юнаків віком 16 років, адже саме такого віку був небіжчик Павло. Але, враховуючи прохання батьків і рівень підготовки окремих дітей, для певної їх частини робилися винятки. Так, у 1880 р. з 54 вихованців чотири були віком 14 років, а сім - 15 років.⁶

Така відкритість закладу не могла не приваблювати громадськість. Показовою була робота з вироблення вже згаданого статуту. Активну участь у цьому процесі брали відомі вчені, педагоги. Під час обговорення народжувались цікаві ідеї, побажання, пропозиції. Так, П. Житецький запропонував обов'язково узгоджувати навчальні плани і програми Колегії з Київським університетом і здійснювати навчальний процес під опікою цього навчального закладу. Була також прийнята пропозиція щодо вступу до Колегії на конкурсній основі з урахуванням підготовки, здібностей, обдаровань майбутніх вихованців.

Нарешті всі підготовчі роботи було завершено, й 1 жовтня 1871 р. Колегію було відкрито. Кількість вихованців становила 16 осіб, що було символічно, адже після смерті сина Григорій Павлович повірив у містичність причин трагедії і довгий час був під впливом числа 16.

У наступні роки контингент колегіантів коливався в межах 48-67 осіб щороку. З часу відкриття закладу і до 1 січня 1888 р. до нього вступили і закінчили навчання 286 осіб, у тому числі 156 своєкоштных і 132 стипендіати.⁷ Варто згадати, що при визначенні кількості випускників, які навчались в Колегії з моменту відкриття і до 1888 р., дослідники називають різні дані. Всебічний аналіз джерел показує, що випускників було 286. Твердження ж про те, що їх було лише 156 чи 158 за відповідний період, можна пояснити тим, що враховувались чомусь лише випускники, які навчались за власні кошти.

Вищий нагляд за управлінням навчальною, виховною і господарчими частинами закладу та за виконанням статуту здійснювала особлива Рада, до складу якої входили чотири професори, обрані радою Київського університету (по одному від кожного факультету); директор Колегії; два вихователі; дві особи, які обирались місцевою громадою з числа тих, хто бажав сприяти процвітанню закладу і постійно перебував у Києві.

У рік відкриття, керівництво закладу здійснювала Рада, до складу якої входили: директор Колегії В.В. Григор'єв, якого запросили з Петербурга; три професори від університету - історик В.В. Яроцький, фізик П.Є. Ромер, юрист Г.М. Цехоновський; від міської думи - редактор газети «Киевлянин» Д.В. Шульгін і доктор медицини Ф.Ф. Мерінг.⁸

Аналізуючи якісний склад викладачів Колегії, можна констатувати, що засновником робилось усе можливе для забезпечення високого рівня викладання як окремих дисциплін, так і навчально-виховного процесу в цілому. Відомо, що на якість навчально-виховного процесу суттєво впливає і вибір навчальних програм і планів. У цьому питанні Колегія, незважаючи на покровительство університету, була досить самостійною. Важливим було і те, що всі предмети там викладалися в обсязі не меншому, ніж у класичних гімназіях. Порівняння навчальних планів класичної гімназії і Колегії свідчить про перевагу гуманітарних предметів в останній, а також наявність там дисциплін, спрямованих на загальний розвиток учнів, зокрема танців, музики, малювання.

Музика, що часто звучала в Колегії, твори живопису, скульптури, що прикрашали заклад, зустрічі у рекреаційній залі з вченими, письменниками, митцями формували смаки юнаків, сприяли орієнтації на найвищі світові зразки, виховували інтерес і повагу до минулого.

У закладі панував прогресивний підхід до вибору методів навчання. Так, у викладанні переважав інтенсивний метод, в основі якого було тісне поєднання інформаційно насичених лекцій з безперервною самостійною роботою колегіантів. Своєрідно відбувалось вивчення іноземних мов, що поєднувалось з глибоким пізнанням історії та культури народів, мову яких вивчали.⁹

Розуміючи необхідність інформативно-методичного забезпечення навчального процесу, Григорій Павлович багато зусиль спрямував на створення в закладі бібліотеки. Уже в перший рік існування до послуг вихованців була прекрасна книгозбірня, що містила навіть манускрипти та стародруки, як-от список «Історії русів», «Лексикон слав'янороський» Памви Беринди, «Лютню Аполонову» Лазаря Барановича, рукописні курси логіки, діалектики і риторики, що читались у Києво-Могилянській академії.¹⁰

Оснву книгозбірні складала бібліотека М. Маркевича, придбана засновником для Колегії, до якої входило з 1505 назв (4169 томів), чимало з яких були рідкісними виданнями. Окремий розділ фундаментальної бібліотеки становили дитячі книги і підручники Павла Галагана, усього 346 найменувань в 471 томі.¹¹

Засновник дарував колегіантам книги і особисто, а після його смерті, за заповітом, у дар навчальному закладу була передана фамільна бібліотека Галаганів. Окрім книг, було передано багато статистичних посібників, цінну збірку планів, схем, географічних атласів і карт, періодичні видання, а також розкішний альбом коронації імператора Олександра II.¹²

Окремий розділ книгозбірні складала нотна бібліотека, що налічувала 123 книги. Серед них було повне зібрання творів Д.С. Бортнянського, твори для фортепіано П.І. Чайковського і Ф. Шопена, а також література з теорії та історії музики.

Учнівська бібліотека, література якої безпосередньо використовувалась вихованцями, налічувала наприкінці 80-х рр. 1379 книг у 2820 томах.¹³

Григорій Галаган передав разом з бібліотекою і багату нумізматичну колекцію з 555 російських монет, 28 російських медалей, 2 кредитних білетів старого зразка, а також 203 іноземних медалей, монет і жетонів.¹⁴

Засновник закладу подбав і про відповідне оформлення приміщення для зберігання книжкового фонду та роботи викладачів і вихованців. Так, зал, де містилась бібліотека, розташовувався на другому поверсі навчального корпусу і був справжнім художнім витвором, відзначався зручністю користування. Там були різьблені книжкові шафи, засклені гутним склом, в нішах - скульптурні погруддя видатних філософів, діячів науки і мистецтва від найдавніших до нових часів, серед них зображення Т. Шевченка і М. Гоголя.¹⁵ Звичайно ж, усе це позитивно впливало на якість навчального процесу.

Варто відзначити, що на високому науково-методичному рівні викладались не тільки дисципліни гуманітарного циклу, а й фізико-математичні та природничі предмети. Так, у Колегії був добре забезпечений найновішими на той час приладами природничо-науковий і фізичний кабінети. Серед обладнання були телескоп, кіноапарат, 397 різних приладів.¹⁶

Таким чином, у новому освітньому закладі було створено прекрасні умови для навчання вихованців, що проявилось у підборі високопрофесійних педагогічних кадрів і достатньому забезпеченні найновішими засобами навчання.

Засновники Колегії прагнули створити вихованцям належні умови не лише для навчання, а й оточити їх родинним затишком. Так, у неділю Григорій Павлович кликав юнаків до себе на обід або влаштуовав для них різні розваги. Влітку він забирав їх до свого маєтку в Сокиринцях. Цікаво, що в перші роки існування, в Колегії не було ні оцінок, ні винагород, ні покарань. Розрахунок робився на високу свідомість вихованців і чітке виконання професійних обов'язків педагогами.

Попри демократичність порядків, робочий день колегіантів був досить напруженим. Він починався о 6 год. 30 хв. і закінчувався о 22 год.¹⁷ Заняття, праця, відпочинок, ранкова і вечірня молитви - все було розписано за хвилинами, а від вихованців вимагались зосередженість і дисциплінованість.

Про ставлення вихованців до такого підходу виховання свідчать спогади колишнього випускника закладу М. Максименка, який, зокрема, зазначав: «у нас у Колегії поряд з відомою системою педагогічних заходів існувала інша моральна сила, якій ми підкорялися без наказу, в силу її внутрішньої привабливості. Це

була система ідей, почуттів і настроїв, що складала моральну атмосферу закладу. Основною рисою нашої школи, її фундаментом був дух сімейної любові. Сімейний дух проникав у відношення вихователів до вихованців - в наш час в Колегії не було ні карцеру, ні якихось інших дисциплінарних покарань»¹⁸.

Аналізуючи якісний склад педагогічного колективу Колегії, стан її матеріального забезпечення та умови утримання вихованців, потрібно вказати на джерела фінансування закладу.

За статутом Колегії, фундатор повністю брав на свій коштів утримання цього навчального закладу. У перші роки його функціонування Григорій Павлович надавав установі грошову допомогу, що дозволяло оплачувати працю викладачів і навчання та перебування в Колегії вихованців-стипендіатів. Про розміри такої допомоги свідчить витяг з книги витрат Галагана протягом року, розпочинаючи з 1 листопада 1873 р. Зокрема, йдеться про те, що з загальної суми витрат, а це майже 61000 крб., на утримання закладу було виділено 8390 крб.¹⁹ На перший погляд, це не так вже й багато, але не слід забувати, що фундатор придбав для закладу відповідні приміщення, обладнання, навчальні посібники тощо. На все це було витрачено 200 тис крб.

Як вже відзначалось, згідно зі статутом, стипендіатами Колегії були 30 вихованців, решта навчалась за власні кошти. Наявність останніх у закладі пояснюється намаганням засновника постійно зміцнювати матеріальну базу установи, що в кінцевому результаті позитивно впливало на якість підготовки вихованців. Розмір щорічного внеску становив 750 крб., і при вступі такі колегіанти сплачували 50 крб. на первинне утримання. Загальна вартість оплати навчання становила 2300 крб.²⁰ Важливо зауважити, що за ці гроші своєкоштовні колегіанти користувались усім необхідним, в тому числі одягом та білизною.

Через декілька років існування закладу стало зрозуміло, що утримання його потребує значно більших фінансових надходжень. Усвідомлюючи це, Григорій Павлович у 1878 р. вирішив пожертвувати Колегії частину власних маєтків. Зокрема, у селі Михайлівка було передано навчальній установі 2484 дес. землі, у Рудківці - 1081 дес., Мостищі - 2407 дес., Данівці - 685 дес., Козельці і Покорціні - 356 дес.²¹ Загальна кількість землі, переданої закладу, становила 7138 дес. Беручи до уваги те, що вартість однієї десятини становила 75 крб., засновник, передавши означену землю Колегії, витратив 535350 крб., без врахування щорічних прибутків, що мали надходити з переданих наділів.

Саме надходження з маєтків, що були передані Колегії, й були основним джерелом фінансування установи. Так, у звіті про становище закладу у 1879 р. вказується загальна сума прибутку, що дорівнювала 32629 крб. Надходження з маєтків становили 18000 крб., що становило 55,2 % загального прибутку Колегії.²² Суттєво поповнили бюджет своєкоштовні колегіанти, які сплатили за рік 12150 крб., у середньому по 528 крб. кожний. Решта грошей надійшла від Київського міського товариства взаємного кредиту, міського майна і приватних пожертвувань.

Привертає увагу зменшення загальної суми надходжень від своєкоштовних колегіантів. Оскільки частина вихованців не змогла повністю оплатити своє перебування в Колегії, Галаган вніс додаткову суму грошей на покриття дефіциту. Так, річні витрати у 1879 р. становили 38350 крб.: заробітна плата - 18427 крб., продовольство для вихованців і вчителів - 6137 крб., одяг для учнів - 2874 крб., опалення - 2049 крб., освітлення - 3899 крб., процентні винагороди директору і вихователям - 1024 крб.²³ Решту коштів, а це майже 4 тис. крб., було витрачено на взуття, підручники, обладнання, лікарню, церкву, утримання корів та інші господарські потреби. Таким чином, враховуючи різницю між сумою надходжень і витрат, засновник закладу вніс додатково до бюджету Колегії 5729 крб.

Окрім щорічної запланованої допомоги, Григорій Павлович надавав закладу цільову разову матеріальну підтримку. Так, чудову бібліотеку у Маркевичів було придбано за 3 тис. крб., на закупівлю обладнання фізичного кабінету витрачено 3963 крб.²⁴

Варго відзначити, що Григорій Галаган не полишав опікуватися справами Колегії до останніх днів свого життя. Розуміючи, що він тяжко хворий і надій на видужування майже немає, засновник вирішив передати закладу ще частину власних маєтків. Так, у 1888 р. земельні володіння Колегії збільшились на 5271 дес., зокрема у Лебединцях було пожертвовано 1071 дес., Романісі - 736 дес., Макиївці

- 2977 дес., а також Свидівський степ - 526 дес. Загальна кількість землі, що перебувала у володінні закладу після останнього пожертвування, становила 12409 дес.²⁵ Оціночні роботи, проведені після смерті засновника у вересні 1888 р., засвідчили загальну вартість земельних володінь, будівель і майна бібліотеки закладу, що дорівнювала 1500000 крб.

Дружина Галагана, Катерина Василівна, продовжила благородну справу свого чоловіка. Зокрема, багато зусиль вона доклала, щоб запровадити у Колегії викладання ручної праці за так званою шведською системою. З цією метою у закладі було відкрито клас ручної праці. Катерина Василівна подарувала Колегії столярний верстат, за яким свого часу працював її син.

Варто відзначити, що дружина засновника Колегії значну увагу приділяла всебічному розвитку вихованців. Саме завдяки її настійливим пропозиціям було збільшено обсяг викладання гімнастики. Окрім цього, Катерина Василівна придбала для колегіантів чимало музичних інструментів і обладнання для занять живописом.

Для запровадження новачій, а також для забезпечення якості навчально-виховного процесу потрібні були чималі кошти. Необхідно відзначити, що після передачі Колегії частини володінь у 1888 р., загальний прибуток із земель, що були у власності закладу, значно зріс і становив у середині 90-х років близько 80 тис. крб. щороку. Усього ж на утримання Колегії за період з 1871 року і по 1896 рік. подружжя Галаганів витратило 1120000 крб.²⁶

Відзначаючи визначальну роль Галаганів у успішному функціонуванні закладу, варто зауважити, що фундатори не обмежувались допомогою вихованцям, коли ті перебували у стінах закладу. Так, колишнім стипендіатам, в разі їх вступу до університету, призначалась грошова допомога в розмірі 200 крб. кожному впродовж першого року навчання в університеті.²⁷

Щороку на урочистій церемонії Григорій Павлович особисто вітав випускників Колегії. У травні 1888 р., він був тяжко хворий і не зміг приїхати до Києва, а тому надіслав на адресу 14 випуску привітання, де, зокрема, писав: «при прощанні скажу вам декілька слів-побажань - перш за все будьте здорові і щасливі, і особливо в нинішній час намагайтеся дивитись на життя спокійніше, терпеливо переносючи всі злоби дня. Кращим засобом для цього буде добросовісна праця, що нехай не полишає вас протягом всього життя, в усіх діях ваших хай вас супроводжує любов до ближнього і любов до великої руської землі. Саме за таких умов ви зможете досягнути найвищої і найбагатшої мети кожного громадянина.»²⁸

Існування закладу, уславленого багатьма його вихованцями, обірвалось після жовтня 1917 р., хоча руйнація Колегії розпочалася ще в роки Першої світової війни. Саме тоді було вирішено перевести її до Ростова або Кисловодська, а приміщення навчального закладу передати під госпіталь. Керівництво Колегії на ці вимоги не погодилось, але частину приміщень усе ж передало медикам. Такі дії керівництва закладу пояснюються намаганням зберегти кваліфіковані кадри і контингент вихованців, вірою у скороминучість тривожних подій, що негативно вплинули на діяльність установи.

З протоколів засідань ради Колегії закладу дізнаємося, що в її будинку в різний час містилися Міністерство військових справ УНР, військовий загін охорони міста, казарма німецьких військ, курси технічних засобів оборони, шкірно-венерична поліклініка, Національна бібліотека України. Окрім останньої, всі інші установи й підрозділи не мали нічого спільного з навчальним закладом.

Протягом кількох років педагоги, вихователі і обслуговуючий персонал фактично не одержували зарплатні. Надзвичайно сутужно було вихованцям, особливо приїжджим, які не одержували від батьків ніякої допомоги.

Про умови функціонування закладу, зокрема, йдеться у протоколі за номером 9 від 10 листопада 1919 р. «ухвалили: 1) навчання ні в якому разі не припиняти; 2) оголосити вихованцям, що з завтрашнього дня Колегія може надати їм лише окуп і цукор; 3) кухарку звільнити; 4) у зв'язку з надзвичайною потребою в грошах продати столове срібло»²⁹.

Та, незважаючи на намагання адміністрації Колегії за будь-яку ціну зберегти установу, долю цього надзвичайного закладу було вже вирішено. 1 серпня 1920 року за постановою Київського губревкому Колегію Павла Галагана було остаточно ліквідовано, а приміщення передано зразковій семирічній українській школі.

Історія Колегії закінчилася. Та в пам'яті нащадків надовго залишиться ім'я Григорія Галагана - засновника закладу і водночас широї та високоморальної людини, яка доклала значних зусиль для розвитку та процвітання рідного краю.

Джерела та література:

- 1 25-річчя Колегії П. Галагана в Києві (1 жовтня 1871 - 1 жовтня 1896). - К., 1896. - С. 34.
- 2 Там само. - С. 39.
- 3 Слабошпицький М. Українські меценати. - К., 2001. - С. 113.
- 4 Інститут рукопису Центральної наукової бібліотеки імені В.І. Вернадського. НАН України (далі ІР ЦНБ). - Ф. 120. - Оп. 1. - С. 88.
- 5 Центральний державний історичний архів у м. Києві (далі ЦДІА у м. Києві). - Ф. 1475. - Оп. 1. - Спр. 1737. - С. 9.
- 6 Там само. - С. 19а.
- 7 Міщенко Ф. Г. П. Галаган (некролог) // Київська старина - 1888, № 12. - С. 15.
- 8 Ковалинський В. Меценати Києва. - К., 1995. - С. 47.
- 9 Петровський М. Городу и миру. - К., 1990. - С. 14.
- 10 Бондар Н. Школа академіків // Наука і суспільство. - 1993. - № 1. - С. 17.
- 11 Щорічник Колегії П. Галагана. - К., 1899. - С. 13.
- 12 ІР ЦНБ. - Ф. 120. № 1 - С. 88.
- 13 Там само. - Ф. 119. - № 13. - С. 4.
- 14 ЦДІА в м. Києві. - Ф. 1475. - Оп. 1. - Спр. 1737. - С. 14.
- 15 Бондар Н. Вказана праця. - С. 18.
- 16 Щорічник Колегії П. Галагана. - К., 1899. - С. 14-15.
- 17 Бондар Н. Вказана праця. - С. 18.
- 18 Щорічник Колегії П. Галагана. - К., 1897. - С. 190-191.
- 19 ЦДІА в м. Києві. - Ф. 1475. - Оп. 1. - Спр. 1479. - С. 33.
- 20 Щорічник Колегії П. Галагана. - К., 1899. - С. 75.
- 21 ЦДІА в м. Києві. - Ф. 1475. - Оп. 1. - Спр. 1220. - С. 89.
- 22 Там само. - Спр. 1737. - С. 10.
- 23 Там само. - С. 12.
- 24 Там само. - С. 13.
- 25 Там само. - Спр. 1220. - С. 90.
- 26 Ковалинський В. Вказана праця. - С. 48.
- 27 ЦДІА в м. Києві. - Ф. 1475. - Оп. 1. - Спр. 1737. - С. 10.
- 28 ІР ЦНБ. - Ф. 1. - № 6894. - С. 1.
- 29 Матвеев А. Родина Галаганів - історичні контрасти // Вітчизна. - 1995. - № 7-8. - С. 119.

